Turkish Studies **Historical Analysis**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 807-820

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39469

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 24.10.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 30.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (29.12.2019)-Referee 2 (29.12.2019)

This article was checked by turnitin.

OSMANLI-TÜRK MÜZİĞİ TEORİ GELENEĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ: KANTEMİR VE PADUA EKOLÜ

Gözde ÇOLAKOĞLU SAR* - Şengül ALTUN ÖNEY**

ÖZ

Makam teorisi tarihi oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Felsefe ve müzik teorisi ekseninde yazılmış Arapça, Farsça, Karamanlîca, Osmanlı Türkçesi ve Türkçe eserleri bu literatür içerisinde bulmak mümkündür. 1000 yıllık miras içerisinde dönüm noktaları ve köşe taşı kabul edilebilen teorisyenler ele alındığında, hiç şüphesiz bu duraklardan biri Dimitri Kantemir olmalıdır.

Dimitri Kantemir gerek geliştirdiği harf notası, gerek döneminin peşrev ve saz semaisi repertuarını bu notayla tesbit etmesi, gerekse eski edvârların mevcut mutlak teori anlayışını reddeden yaklaşımıyla yaşadığı yüzyılın ötesinde bir isim olarak değerlendirilmektedir. Kantemir'i diğerlerinden farklı kılan en önemli özelliği ise 'kağıt üzerindeki hesaplamalara hapis olmuş teori yaklaşımı' yerine, İstanbul merkezli 'yaşayan' müziği edvârına konu etmesidir.

Besteci, müzik teorisyeni ve tarihçi Dimitri Kantemir'in yaptığı işler hakkında pek çok müzik bilimci, araştırmacı ve yazar önemli referans eserler hazırlamışlardır. Müzik araştırmacılarınca hâlihazırda irdelenen ve detayıyla araştırılması gereken bir başka konu da Kantemir teorisinin geleneğin sürekliliği ve dönüşümü doğrultusunda okunması konusudur.

Kantemir Fener Rum Patrikhanesi'nde hocası Meletius ve onun hocası olan Jan Baptist Van Helmont aracılığıyla 'Yeni Aristoculuk' ve Tales düşüncesiyle tanışmış, ayrıca Aleksandr Mavrokordato ile derinlikli bir bakış açısı elde etmiştir.

* Prof. Dr., İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü, E-posta: gözde.colakoglu@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı, E-posta: sonaltunn@gmail.com

İşte Kantemir'in müziği müsbet bir ilim şeklinde ele alışı ve deneyci yaklaşımının izleri tam da bu noktadan araştırılmaya başlanmalıdır. Bu makalede Kantemir'in teori geleneğine ve müziğe bir müsbet bilim olarak yaklaşımı, bu doğrultuda icra ve teoriyi kaynaştırmayı hedefleyen bakış açısı ele alınacak, ezber bozucu tavrı ile geleneğin dönüşündeki konumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı- Türk Müziği Teorisi, Dimitri Kantemir, Yeni Aristoculuk, Padua.

TRANSFORMATION OF OTTOMAN – TURKISH MUSIC THEORY TRADITION: CANTEMIR AND PADUA SCHOOL

ABSTRACT

Dimitri Cantemir is considered to be a name beyond the century not only because of developing a letter note but also with the determination of the repertoire of the 'peşrev' and instrumental 'semai' of the period. Additionally, he rejected the current understanding of absolute theory of old edwards.

Instead of calculation based theory approach, considering Istanbul centered Ottoman-Turkish 'living' music as the main subject of his treatise was probably the most distinguished feature of Cantemir. Many music scientists, researchers and authors prepared important reference piece of art about the Works of Dimitri Cantemir who was a composer, music theorist and historian. However, another aspect which is already being examined by music researchers but should be studied in more details is the subject of the continuity of the tradition and its reading in direction of its transformation.

Cantemir discovered new Aristo-ism and idea of Thales, the great Greek philosopher in Greek Orthodox Patriarchate, through his teacher Meletius and his teacher Jan Baptizta Van Helmont. He gained a much deeper point of view thanks to his teacher Aleksandr Mavrokordato. Researches of Kantemir's positive science approach to music should be started exactly from this point.

In this study, Cantemir's music approach that aims to combine musical performance and theory as a brunch of positive sciences, will be evaluated analytically. Through that process, his departure from the commonly appreciated approach will be interpreted through the transformation of tradition.

STRUCTURED ABSTRACT

The history of makam theory has a very rich literature. In this literature, it is possible to find Arabic, Persian, Karamanlidika, Ottoman Turkish and Turkish works written in the scope of philosophy and music theory. When the theorists accepted as the milestones and cornerstones within the 1000-year heritage are considered, one of these important theorists must be Dimitrie Cantemir undoubtedly.

The composer, music theorist and historian Dimitri Cantemir is considered to be a name beyond the century in which he lived thanks to the letter notation system he developed and performing the peşrev and saz semai repertoire with this notation as well as his approach rejecting the present absolute theoretical understanding of the old edvars. What makes Cantemir different from the others is that he reflected the Istanbul-centered 'living' music of the period in his edwar instead of the 'theoretical approach confined to calculations on paper'.

It can be accepted that the pre-Cantemir theoretical tradition is divided into two basic periods; these are 'Medieval Islamic Geography/System-Supporter School' and 'Ottoman/Anatolian School'. The practice-driven theoretical model/Cantemir Model shaped with Cantemir and in which musical note studies have existed and developed is followed by a western-model school reinvented with the republican period. Accordingly, the history of makam theory can be addressed in four different periods in general as 'System-Supporter School', 'Anatolian School', 'Practice-Driven Theory/Cantemir Model and Its Followers' and 'Republican Period and Post-Republican Period'.

Since the 13th century, music theory books have been called 'edwar'; the reason for this naming is that the makam and procedures in the books are expressed in cycles. When the term cycle refers to a plural form, it means cycles, i.e. 'edwar'. If it is thought that the phenomenon of relating the nature and astronomical objects with musical elements changed direction and continued until the 19th century from Kindî, it can be stated that the concepts such as makam, âvâze, şube and terkeb were effective until the 19th century from Safiyüddin. These cycles were composed of a combination of fourths and fifths.

In the system-supporter tradition based on the 17-pitch system, 12 makams and 6 (7) âvâzes were stated in the expression of makam-related scales. It is known that these numbers are determined according to the months, horoscopes, stars and elements of the nature with reference to the phenomena in the universe. Although Safiyüddin uses the term 'şudud', which means 'şed', what is desired to be described here is the overall makam cycles.

The emergence of the music theory in the Ottoman period and carrying out many studies on music theories proceeding in the same direction between the 15th-16th centuries brought about the necessity of classifying these centuries as a special period. Theorists mention the terms 'The Makam Model Based on Esoteric Symbolism', 'Turkish Edwar Tradition' and 'Anatolian Edwar Tradition'. Therefore, the term 'Ottoman-Anatolian School' was used in our article in terms of addressing both the Anatolian and Ottoman periods.

It should be mentioned that although the outlines were the same in the transition of the system-supporter tradition to a close region, namely 'Ottoman and Anatolia', it gained new characteristics that would constitute the regional identity. Accordingly, specifying the main scales as Rast with the effect of geographical change, the use of pitch names instead of ebced ('Ottoman Turkish alphabet') letters, the increase in the importance and reference to the course and cosmological events in the makam definitions in the period are among the new characteristics.

At this point, Cantemir determined that the studies conducted on music theories in the periods before him were based on arithmetic, philosophy and astrology, and in his two-volume work, he used the statement 'the use of ... is extremely unsuitable and inattentive, science is highly neglected and rejected' for the Ottoman-Turkish Music. In this direction, he rejected the theoretical understanding in the old edwar books, and instead of a theoretical approach trapped in calculations on paper and cosmology, he reflected his approach based on performing/practical and living music tradition in his work.

Through Meletius, who was his teacher at Ecumenical Patriarchate of Constantinople, and Jan Baptizta Van Helmont, who was the teacher of Meletius, Cantemir met the views of 'Neo-Aristotelianism' and Thales. In addition, he gained a deep perspective with Aleksandr Mavrokordato. In order to analyze Cantemir's addressing music as a positive science and the traces of his empiricist approach, it is necessary to examine the concepts of 'New Aristotelianism' in the Ottoman Empire and Cantemir's connection with this school.

Considering that the lessons of philosophy and natural sciences taught in the Patriarchate shaped the philosophy of 'New Aristotelianism', it can be stated that here is the accumulation and source of the intellectual background of Cantemir's edwar. Similarly, it is understood that the names and institutions mentioned in the scope of Padua School are important in the formation of the intellectual world of Cantemir. If the Padua school is described as the 'source of the New Aristotelian philosophy', it can easily be stated that the 'knowledge' is transferred to the Istanbul Patriarchate Academy through the teachers trained in this school. Accordingly, it is clear that the Ecumenical Patriarchate of Constantinople has an important role in Cantemir's intellectual knowledge. Cantemir, who met the scientific principles of Jan Baptista Van Helmont through his teacher Meletius, has an epistle, where he summarizes his understanding of science. The fact that he referred to the ancient Greek scholar Thales (624-546 BC) in his epistle should be emphasized in the context of the 'importance given by Cantemir to the provability of knowledge'. Moreover, Yanyalı Es'ad Efendi, who was a Turkish teacher of aCntemir, adopted the Aristotelian philosophy, conducted studies in the field of natural sciences and medicine in the 18th century in the Ottoman, is among these important names.

In the book titled 'Kitabu'İlmi'l-musikî 'ala veçhi'l-hurûfat' where Cantemir handled Ottoman-Turkish Music Theory and especially in his 'teşrihi makam' narration, the influence of Alexandr Mavrokordato, the physics and natural sciences teacher at the Patriarchate, is significant. The fact that the education that Cantemir received from his teacher is based on a positive and rational approach can be detected through certain concepts included in his edwar. The narration of 'teşrih'i makam', which he describes by dividing a 'body' into pieces, should be considered as the reflection of the methodology of medical science on musicology.

Cantemir, who divided makams into components by starting from classification and touched upon their functions after completing the piece, approached music as a living organism. He adapted the dissection process he learned from his teacher to his makam and its components

with medical terms and used various elements of human anatomy as a grounding metaphor for his theory.

Cantemir's desire to build his theory in order to express the music he lived, heard, saw and performed indicates that he was influenced by these empiricist approaches. The indexes in his edwar also bear the traces of this approach. His attitude, which rejects the traditional understanding in handling the theory, his search for practical and experienced knowledge, can be interpreted as a reflection of the 'New Aristotelian' philosophy that shaped his way of thinking. In a period, i.e. the 18th century, when Muslim and Greek-Orthodox intellectual worlds were integrated, Cantemir's style and attitude in his edwar prove that he was influenced by the philosophical and scientific understanding of the period he lived in.

Keywords: Ottoman -Turkish Music Theory, Dimitri Kantemir, New Aristo-ism, Padua

Giriş

Makam teorisi tarihi oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Felsefe ve müzik teorisi ekseninde yazılmış Arapça, Farsça, Karamanlîca, Osmanlı Türkçesi ve Türkçe eserleri bu literatür içerisinde bulmak mümkündür. 1000 yıllık miras içerisinde dönüm noktaları ve köşe taşı kabul edilebilen teorisyenler ele alındığında, hiç şüphesiz bu duraklardan biri Dimitri Kantemir olmalıdır.

Besteci, müzik teorisyeni ve tarihçi Dimitri Kantemir gerek geliştirdiği harf notası, gerek döneminin peşrev ve saz semaisi repertuarını bu notayla tesbit etmesi, gerekse eski edvârların mevcut mutlak teori anlayışını reddeden yaklaşımıyla yaşadığı yüzyılın ötesinde bir isim olarak değerlendirilmektedir. Kantemir'i diğerlerinden farklı kılan en önemli özelliği ise 'kağıt üzerindeki hesaplamalara hapis olmuş teori yaklaşımı' yerine, dönemin İstanbul merkezli 'yaşayan' müziğini edvârına konu etmesidir.

Kantemir'in müziği müsbet bir ilim şeklinde ele alışı, ampirist yaklaşımını ve icra ile teoriyi kaynaştırmayı hedefleyen analitik bakış açısını incelemekten evvel, makam müziği teorisinde ondan önceki bakış açılarını değerlendirmek gerekmektedir.

Kantemir öncesi teori geleneğinin iki temel döneme ayrıldığı kabul edilebilir ki; bunlar 'Ortaçağ İslam Coğrafyası/Sistemci Okul' ve 'Osmanlı/Anadolu Okulu' olmalıdır. Müzik yazısı çalışmalarının varlık ve gelişme gösterdiği Kantemir ile şekillenen 'Pratikten doğan teori modeli/Kantemir Modeli'ni cumhuriyet dönemi ile birlikte yeniden icat edilmiş batı modellenli bir ekol takip etmektedir. Bu doğrultuda genel olarak makam teorisi tarihi 'Sistemci Okul', 'Anadolu Okulu', 'Pratikten Doğan Teori / Kantemir Modeli ve Takipçileri' ve 'Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası' olarak dört ayrı dönem içerisinde ele alınabilir¹.

¹ Buna benzer bir modellemeyi Öztürk yapmaktadır: Devir/daire/şedd modeli (DD ŞM) (dizi merkez), Bâtınî sembolizme bağlı makam modeli (BMM) (ezgi merkez), Bestesel seyre dayalı makam modeli (BSM) (ezgi merkez), Tonaliteye dayalı makam modeli (TDM) (dizi merkez) (Öztürk, 2014: 10, 21). Bu modelde DD ŞM 'Sistemci Okul'u, BMM kozmolojinin hakim olduğu 'Osmanlı-Anadolu Okulu'nu, BSM 'Kantemir'den Nasır Dede'ye kadar pratiğe yakın bir teori oluşturma dönemini', TDM ise 'cumhuriyet dönemi ve sonrasını' içermektedir. Judetz ise taksonomik sınıflandırmanın sistematik ve transformatif sınıflandırmanın üretken olduğunu belirtmiştir. Sistemci Okul ve Anadolu Okulunun taksonomik, Kantemir'in pratik üzerine kurulu teorisinin transformatif sınıflandırmaya uyduğunu bildirmiştir (Judetz, 2010: 25). Öztürk ve Judet'in dönem ve model sınıflandırmaları bu makalede yapılan dönem ve model sınıflandırmasıyla aynı bakış açısı ve yöntem üzerinden ele alınmaktadır. Teori çalışan bilim insanlarının modelleri dönemlendirme ve sınıflandırma yöntemi de benzerdir.

‘Sistemci okul’ ve ‘Anadolu okulu’ndan Kantemir’in yeni teorisine

13. yüzyıldan itibaren müzik teorisi kitaplarına ‘edvâr’ adı verilmiştir ki; bu adlandırmanın sebebi söz konusu kitaplarda makam ve usullerin devirler halinde ifade edilmesidir. Devir terimi çoğul olduğu zaman devirler, yani ‘edvâr’ anlamına gelmektedir. Tabiat ve gök cisimleri ile müziğin öğelerini ilişkilendirme olgusunun yön değiştirerek, Kindî’den 19. yüzyıla kadar devam ettiği düşünülürse, belirlenmiş olan makam, âvâze, şube ve terkeb isimlendirmelerinin Safiyüddin’den 19. yüzyıla kadar etkisini koruduğu tesbit edilebilir. Söz konusu devirler ise bir takım dörtlü ve beşlilerin birleşiminden meydana gelmişlerdir.

17’li ses sistemi üzerine kurulu sistemci gelenekte makamsal dizilerin ifadesinde genellikle 12 makam ve 6 (7) âvâze belirtilmiştir. Bu sayıların evrendeki olgulara atfen, aylar, burçlar, yıldızlar, doğanın unsurlarına göre belirlendiği bilinmektedir. Safiyüddin ‘şed’ anlamına gelen ‘şudud’ terimini kullansa da, burada tarif edilmek istenen makam dairelerinin genelidir. Makam yerine ‘şudud’ terimi kullanılmıştır.

Safiyüddin (1224-1294) ‘Kitâbü’l Edvâr’ adlı eserinde (1235) 7 adet dörtlü (cins) belirlemiş, bunları belirlerken uygun aralık ve oranları vermiş, bu 7 dörtlüye 12 adet beşli ekleyerek 84 ayrı devir oluşturmuştur. Dörtlüleri beşliye dönüştürürken ‘nisebi şerife’ ile birlikte matematiksel kesir ve oran hesapları yapmıştır. Edvârından 32 yıl sonra ‘Şerefiyye’ (1267) adlı eserinde ise 7 dörtlüye 9 adet beşli eklemiş ve 63 devir bildirmiştir. Burada önemli olan Safiyüddin’in cinsleri birleştirerek oluşturduğu tabakat ve 84 devrin temelindeki aralık ve oran hesaplarıdır. Urmevî’nin ‘Şerefiyye’ adlı eserinin başındaki söylemi cins, devir ve tabakat modelinin temelini de gözler önüne sermektedir. “Bu eser, eski Yunan filozoflarının ortaya koyduğu metod üzere, ancak onların ve onlardan sonrakilerin eserlerinde bulamadığım faydalı bilgiler ekleyerek yazdığım, ‘niseb-i te’lîfiyye’ye (beste oranları) dair bir risâledir” (Arslan, 2007: 265). Öztürk’ün ‘daire, devir ve şed’ modeli olarak tanımladığı bu modelin 16. yüzyıla kadar etkilerini sürdürdüğü tesbit edilebilir (Öztürk, Beşiroğlu vd, 2014: 12-15).

Müzik teorisinin Osmanlı’da filizlenmesi ve özellikle 15-16. yüzyıllar arasında birbiriyle aynı yönde ilerleyen çok sayıda müzik teorisi çalışmasının yapılması, bu yüzyılların özel bir dönem olarak sınıflandırılması gereğini getirmiştir. Teorisyenler ‘Bâtınî Sembolizme Bağlı Makam Modeli’, ‘Türk Kolu Edvâr Geleneği’ ve ‘Anadolu Edvâr Geleneği’ terimlerinden bahsederler. Bu sebeple makalemizde hem Anadolu ve hem de Osmanlı dönemine hitap etmesi açısından ‘Osmanlı-Anadolu Okulu’ terimi kullanılmıştır (Levendoğlu, 2011: 8/2, 802, Öztürk, Beşiroğlu vd, 2014: 17-18, Öztürk, 2014: 8-9).

Sistemci geleneğin yakın bir bölgeye, yani ‘Osmanlı ve Anadolu’ya geçişinde ana hatlar aynı olmakla birlikte, bölgesel kimliği oluşturacak yeni özellikler kazandığından söz edilmelidir. Bu doğrultuda, coğrafi değişimin de etkisiyle ana dizinin Rast olarak belirtilmesi, ebced harfleri yerine perde isimlerinin kullanılır olması, devir içerisindeki makam tanımlarında seyre ve kozmolojik olaylara yapılan atıf ve önemin artması gibi yeni özellikler göze çarpmaktadır.

Öztürk’e göre modelin bâtinî niteliği, bu modele bağlı nazariyatçıların eserlerinde yansıttıkları ‘hikmet’ ve ‘irfan’ kültürüne bağlı; kozmoloji ve astroloji temelli sufi bir kavrayış ve sembolizmden gelir. ‘İlm-i nücûm’ ve ‘musiki’ ilişkisi, özellikle burçlar, gezegenler ve dört-unsur bağlamında, bâtinî gelenek ve sembolizmin en karakteristik yönünü oluşturur. Bu nedenle bu astrolojik ve kozmolojik niteliklerin, bâtinî anlayışta temel bir yer sahibi olan makam kavramı ve terimleşmesi açısından çok doğru anlaşılması gerekir. Tanrının, kâinata verdiği yaratışsal ‘nizam’da (cosmos), ‘yılı ay olarak bölen’ 12 adet burç/ev/hâne/makam/yer vardır ve bunlar bu yüzden müzikte ‘on iki makam’la temsil edilir. Tanrı ‘yedi’ adet ‘seyyâre/kevâib/gezegen’ (celestial/heavenly bodies) yaratmıştır ve bunlar da bâtinî modelde ‘yedi âvâze’ ile ilişkilendirilmiştir. Bu ‘âvâzlar/sesler’, köklerini ‘Pisagorcı gelenek’te bulurlar ve seyyârelerin dönüşleri esnasında

çıkardıkları ‘ilâhî sesler’in ancak ‘bilge’ (hakîm) kişilerce duyulabildiği ‘kürelerin/âlemlerin uyumu/müziği’ (music/harmony of the spheres) (Godwin 1993; James 1993) inancını temsil ederler² (Öztürk, 2014: 17-18) .

İşte Kantemir kendisinden önceki dönemlere ait müzik teorisi çalışmalarının aritmetik, felsefe ve astroloji temeliyle kurulduğunu tesbit etmiş, iki ciltlik eserinde³ Osmanlı- Türk Müziği için “...uygulanması son derece bayağı ve özensiz, bilimi ise son derece ihmal edilmiş, inkâr edilmiş durumda” ifadesini kullanmıştır (Tura, 2001; I, 17, 35). Bu doğrultuda eski edvâr kitaplarındaki teori anlayışını reddetmiş, kâğıt üzerindeki hesaplamalara ve kozmolojiye hapsolmuş bir teori yaklaşımı yerine, icra / pratik ve yaşayan müzik geleneği odaklı yaklaşımını eserine konu etmiştir.

Dimitri Kantemir’in yaptığı işler hakkında pek çok müzik bilimci, araştırmacı ve yazar önemli referans eserler hazırlamışlardır. Müzik araştırmacılarınca hâlihazırda irdelenen ve detayıyla araştırılması gereken bir başka konu da Kantemir teorisinin geleneğin sürekliliği ve dönüşümü doğrultusunda okunması konusudur.

Kantemir Fener Rum Patrikhanesi’nde hocası Meletius ve onun hocası olan Jan Baptizta Van Helmont aracılığıyla ‘Yeni Aristoculuk’ ve Tales düşüncesiyle tanışmış, ayrıca Aleksandr Mavrokordato ile derinlikli bir bakış açısı elde etmiştir. Kantemir’in müziği müsbet bir ilim şeklinde ele alış ve amprist yaklaşımının izlerini analiz etmek için ‘Yeni Aristoculuk’, Osmanlı’da ‘Yeni Aristoculuk’ kavramlarını ve Kantemir’in bu ekol ile bağlantısını incelemek gerekmektedir.

Padua okulu ve ‘Yeni Aristoculuk’⁴

Dimitri Kantemir’in kendinden önce müzik teorisi konusunda çalışmalar yapmış olan müelliflerden farklı duruşu, edvârında yer alan ‘Edvâr-ı musiki a’la kavîl-i kâdim’ bölüm başlığından anlaşılabilir (Behar, 2018: 69). Eserinin tamamında ‘bize göre’ ve ‘eskilere göre’ vurgusuyla kendinden önce gelen teori geleneğinden farklı duruşunu vurgulama ihtiyacı duyduğu açıktır ki; Osmanlı-Türk Müziği teorisini ele alış biçimindeki yenilikçi yaklaşımı da bu düşünce üzerinden değerlendirilebilir.

² II. Murad ile müziğin devlet içerisindeki varlığı netleşmiş, halen Arapça ve Farsça örnekleri olsa da, Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserlerin sayıları artmış, bu eserler padişah ya da devletin üst düzey yöneticilerine ithaf edilmiştir. “Risâle min ilmi’l- Edvâr”ın yazarı Kırşehri Yusuf, II. Murad’a itafen ve onun isteğiyle Muradnâme’yi kaleme alan Bedri Dilşad (1427), yine padişahın isteğiyle “Edvâr-ı Musiki” (1441) adlı eseri kaleme alan Edirne saray müzisyenlerinden Hızır Bin Abdullah önde gelen edvâr yazarlarındandır. Mehmet Tirevî’nin “Risâle-i Musiki” (1492?), Ladikli Mehmet Çelebi’nin Türkçe ve Arapça olarak yazdığı “Zeynü’l Elhân” (1494) ve Arapça “Risâletü’l Fethiyye” adlı eserleri ile Seydi’nin “El-Matlâ” (1504) adlı eserleri de II. Bayezid’e sunulmuştur (Uslu, 2002: 719).

³ Kantemir, Kitâb-ı İlmi’l-Musikî alâ Vechi’l-Hurûfat” (Harfler Üzerine Musiki Kitabı), “İşaret-i Perdehâ-yi Musikî” (Musiki Perdelerinin İşaretleri) ya da kısaca Kantemiroğlu Edvârı olarak bilinen eserinin ikinci bölümde kendi düzenlediği ebced notası ile 16. ve 17. yüzyıllarda bestelenmiş, değişik bestekârlara ait 315 peşrev ile 40 saz semaisini notasıyla tesbit etmiştir.

⁴ Aristocu felsefe: Aristo Okulu ile birlikte ilimde uzmanlık ve iş bölümü başlamıştır. Alemi alanlara ayırıp, her alan için bir ders kitabı yazan ilk bilgin olan Aristo’nun en önemli eserleri, mantığa, metafiziğe, fiziğe, yani gerek tabiat felsefesine, gerekse organik ve anorganik tabiatla uğraşan ilim kollarına ait olanlardır (Birand, 1958: 70). Aristo’ya göre reel olan, gerçekten var olan varlıklar elimizle tuttuğumuz, gözümüzle gördüğümüz varlıklardır. Gözlemden, yani bu tek tek varlıkların gözlenmesinden kalkacak olan ilmin ödevi onları sınıflara ayırmak, sonra da bu sınıflardan sistemlere yükseltmektir. Böylece Aristo ilimde ilk sistemci olma sıfatını kazanır. Aynı zamanda ilk felsefe tarihçisi olan Aristo ‘Metafizik’ adlı kitabının ilk kısımlarında, kendinden önceki felsefenin bir tarihini de verir (Birand, 1958: 71). Aristo realiteyi, görünen alemin gerçek varlığının ne olduğunu araştırarak, var olanın sebeplerini tespit etmeyi, nedenlerini bilince varlığın özü hakkında gerçek bilgiye ulaşılacağını savunmaktadır (Bolat, 2013: 4). Onun felsefesinde mantığın büyük önemi vardır. Var olandan başlayarak, terim önerme, akıl yürütme, kıyas ve ispat yolunu benimsediğini gösteren Aristo, insanın akıl sahibi bir varlık olduğunu ve bundan dolayı, akla uygun hareket etmek zorunda olduğunu bildirir. İslam fikir dünyasında Meşşailik olarak da bilinen Aristo felsefesini devam ettiren, onun eserlerini şerh eden, onlara bir takım ilaveler yaparak sadece bir şârih olmaktan kurtulan özgün Meşşai filozofları ortaya çıkmıştır. Bunların başında Fârâbi (870 -950) ve İbn Sîna (980-1037) gelmektedir.

Bu makalede entelektüel birikiminde etkili olduğu varsayılan felsefi yaklaşımın izleri sürüleceği için, onun batılı olduğu kadar doğulu, melez bir ‘kültürlenme’ maruz kalışı doğrultusunda eğitim hayatını etkileyen kurumlar ve kişiler daha da önem kazanmaktadır. Kantemir’in bilim anlayışını ve dolayısıyla bu anlayışın ardındaki felsefi yaklaşımı (Yeni Aristoculuk) anlayabilmek için 13. yüzyılda Avrupa bilim ve felsefe tarihini büyük ölçüde şekillendiren ve etkileyen Padua okulu⁵ ile Kantemir bağlantısının kurulması gerekmektedir.

Bilim ve felsefe tarihi irdelendiğinde Ortaçağ’ın son devirleri ve Rönesans arasında bağlantıyı sağlayan okullar olduğu göze çarpar ki; Toledo, Bologna ve Padua okulları bunların başında gelmektedir. Bu okullarda yetişmiş olan filozoflar, bilim tarihinin gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Toledo Arapça’dan Latince’ye çevirilerin yapıldığı bir tercüme okuluyken, Bologna üniversitesi 11. yüzyılın sonlarında ilk kez ‘üniversite’ adının kullanılması, Roma medeni hukukunun okutulduğu ilk merkez olması ve ilk öğrenci üniversitesi olması sebebiyle yeniliklerin okulu olarak bilinmektedir.

13. yüzyılın ilk çeyreğinde (1222) Bologna okulundan ayrılan öğrenci ve hocalar tarafından kurulan Padua’nın⁶ ise Aristo felsefesini benimseyen eğitim anlayışı doğrultusunda sonraki yüzyıllarda bilim ve felsefe dünyasını önemli ölçüde etkileyecek bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır (Sarıkavak, 2002: 255). Özellikle Alman, Polonyalı ve Macar öğrencilerin tercih ettiği Padua’da okumak bir prestij göstergesi olurken, Ortaçağ’ın iki büyük otoritesi sayılan Papa ve İmparator’un diploma ve doktora derecelerini dağıtma hakkını bu üniversiteye tanınması okulu diğerlerine nazaran daha imtiyazlı bir konuma taşımıştır.

İşte 15, 16 hatta 17. yüzyıl başında Padua okulunun bilim merkezi olarak kabul edilmesinin gerekçelerinden biri de İtalya laik devletinin serbest ve özgür eğitim-öğretimi güvence altına alması, eğitim alanında daha özgür bir ortam oluşmasının önünü açmasıdır. 1405’de sağlanan bu ayrıcalıklı durum nedeniyle Padua Üniversitesi İtalya’nın bilim ve felsefe tarihinde merkezi rol oynamıştır (Sarıkavak, 2002: 256). Ayrıca dönemin Avrupa merkezli üniversitelerinde Ortaçağ’ın sonlarına doğru ‘ortak amaçları din ve bilimi birleştirmek olan’ iki düşünce hareketinin, bilim ve felsefe dünyasını bahsi geçen okullar üzerinden etkilediği görülmektedir. Bu hareketlerin ilki Oxford merkezli Ochamist⁷ hareket, diğeri de özellikle Padua’da hayat bulan Latin İbn-i Rüşçülüğü’dür. 13. yüzyılda Padua okulunun felsefi anlayışı Latin İbn-i Rüşçülüğü’ne dayalıyken, 1400’lü yıllardan itibaren hakim felsefede ‘Latin’ etkisinin azalarak, Padua İbn-i Rüşçülüğü’ne⁸ dönüştüğü anlaşılmaktadır (Sarıkavak, 2002: 256).

Padua okulunun vurgulanması gereken en önemli özelliği ampirik bir yaklaşımla bilgiyi irdeleme ve sonuca ulaşma çabasıdır. Bu okulda eğitim gören öğrenciler ve hocalar ‘sıkı birer Aristocu’ olarak nitelendirilmişlerdir. Johannes Cottunius, Oliwe Cromwell, William Harvey, Paul of Venice, Galileo Galilei gibi isimler bu listenin başında gelirken, çeşitli dönemlerde bu okulda bulunan bilim adamları pozitif bilimin öncüleri olarak anılmaktadırlar. Pek çok önemli şahsiyetin

⁵ Padua okulu hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Randal, 1961. ‘The School of Padua’.

⁶ Randal’ın (1961) ‘The School of Padua’ kitabında ve Sarıkavak’ın (2002) “Toledo, Bologna ve Padua Okullarının Düşünce Tarihindeki Yerleri” makalesinde ‘Padua Okulu’ / ‘Padua Üniversitesi’ terimleri kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda ‘Padova’ şeklinde de görülmüştür: “... Venedik ve Padova’da idam edilmiş...” (Behar, 2018: 38), “...Bu yüzden Osmanlı’nın Girit’i fethetmesinden sonra Padova’dan bir diploma almak...” (Küçük, 2013:144). Bu makalede doğrudan alıntı yapılan bölümler dışında ‘Padua’ terimi kullanılmıştır.

⁷ Ochamist hareket hakkında daha kapsamlı bilgi için: Ockham, 1957. ‘Philosophical Writings’, Ockham, 1974. ‘Ockham’s Theory of Terms’, Ockham, 1998. ‘Ockham’s Theory of Propositions’

⁸ İbn-i Rüş Aristo’nun Avrupa’da tanınmasını sağladığı için ‘Aristo Uzmanı’, ‘Büyük Yorumcu’, ‘Commentator’ ve ayrıca ‘Averrous’ isimleriyle bilinir. Latin İbn-i Rüşçülüğü hakkında daha detaylı bilgi için: Yıldırım, 2012. ‘İbn Rüş Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşçülüğü’.

yetiştirilmiş olduğu ‘Padua Okulu’ ve söz konusu ‘Yeni Aristoculuğun’ bilimler tarihinde derin izler bıraktığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı’da ‘Yeni Aristoculuk’

‘Yeni Aristoculuk’ düşüncesi şüphesiz ki Osmanlı’yı etkilemiş; bilim, kültür ve felsefe alanında kendisine yer bulmuştur. ‘Yeni Aristoculuk’un Osmanlı entelektüel dünyasına taşınmasını kapsamlı şekilde ele alan Harun Küçük Johannes Cottunius’un (1577- 1658) *Commentarii lucidissimi in octo libros Aristotelis de physico auditu* adlı eserinin bu süreçte oynadığı role dikkat çekmiş ve ‘Yeni Aristoculuk’un Padua’dan İstanbul’a Patrikhane Akademisi’ne doğru gerçekleşen tarihsel yolculuğunun Girit’in fethinden sonra başladığını tesbit etmiştir. Osmanlı’da III. Ahmet dönemi çeviri çalışmaları ile başlayan ve artarak devam eden bir bilgi akışı söz konusudur. Küçük sürece dair şu bilgileri vermektedir:

“Cottunius’un Helenistik anlayışının Osmanlı İmparatorluğu’na taşınmasındaki en büyük etken büyük ihtimalle Girit’in düşmesi idi. 1669’dan önceki birkaç yılda İtalya’nın kapıları Osmanlı Yunanlarına yavaşça kapanıyordu. 1668’de Roma’da Ortodoks rahibi yetiştiren St. Athanasius Koleji’nin rektörü, okulun artık Osmanlı öğrencilerini kabul etmeyeceğini açıkladı. Aynı dönemde Venedik Senatosu, Cottunian Koleji’nin yönetimini Yunan toplumundan devraldı. 1670’lerde, Padova eğitimini ödeyemeyen Osmanlı Yunan ailelerinin, oğullarını İtalya’da okutmak için fazla seçenekleri yoktu. Yunan eğitiminde merkezi bir rol oynamak Patrikhane Akademisi’ne düştü. 17. yüzyılın sonlarında Atina, Yanya ve Bükreş’te birçok uydu Yunan okulu varlığını göstermeye başladı. Padova, Yunan eğitimi için bir model olmaya devam etti. Osmanlı’nın Girit’i fethetmesi, Papa’nın ve Venedik’in Yunanlılar’la iyi ilişkiler geliştirmeye olan ilgisini ani bir şekilde sonlandırmıştı. Elbette Padova, Osmanlı topraklarından gelen öğrencileri almaya devam etti. 18. yüzyılın başlarında Osmanlı Yunanı olan öğrenciler yoksul ailelerden gelip eğitim yardımıyla sosyal statülerini yükseltmeye çalışırken, 1669’dan sonraki yeni nesil öğrenciler ya zaten varlıklıydılar ya da varlıklı bir Yunan ailesine bağlıydılar. Bu yüzden Osmanlı’nın Girit’i fethetmesinden sonra Padova’dan bir diploma almak, Cottunius’un yaşadığı dönemlerde alından çok farklı bir anlama sahipti. Padova’dan mezun olan öğrenciler çoktan Yunan ticaret ağlarıyla bu nedenle dolaylı olarak Osmanlı iktidarıyla bütünleşmişti. 18. yüzyılın başlarında Padova diploması sosyal ayrıcalığın göstergesiydi ve Cottunius’un antik ve modern Yunanlılar arasındaki bağlantısı yeni ve seçkinleştirilmiş düzenlemesiyle farklı bir anlam kazandı” (Küçük, 2013: 144).

İstanbul için kültürel ve bilimsel açıdan yeniden bir canlanma dönemi olarak bilinen Sultan III. Ahmet’in saltanat yıllarında, Arapça ve Latince eserlerin Türkçe’ye çevrildiği ve Antik Yunan felsefesinin Osmanlı imparatorluğuna taşındığı büyük bir çeviri hareketinin varlığı bilinmektedir (Küçük, 2013: 125). Çevrilen bu eserler arasında Aristocu felsefenin Osmanlı’ya taşınmasında başı çekenlerden biri Damat İbrahim Paşa’nın emriyle (Uzunçarşılı, 1988: 153) Yanyalı Esad Efendi’nin Arapça’ya tercüme ettiği *Commentarii lucidissimi in octo libros Aristotelis de physico auditu* (Johannes Cottunius’un 1577- 1658) başlıklı eserdir. Arapça *Al-Tā’līmü’s-Sālis* (Üç Kitapta Aristoteles’in Fiziği Üzerine Araştırma) başlıklı bu kitap Aristocu felsefeyi ele almakta ve 18. yüzyıl Müslüman ve Rum - Ortodoks düşünsel dünyalarının entegrasyonunu ifade etmektedir (Küçük, 2013: 14). İstanbul’un kozmopolit felsefi çevresinin küçük bir parçası olan bu öncü eser, Ortodoks Yunan ve Müslüman bilim adamları arasındaki entelektüel etkileşimin derinleşmesinde önemli bir yere sahiptir.

Çeviri çalışmalarının hız kazandığı böyle bir dönemde, III. Ahmet Ortaçağ İslami öğretileriyle modern Yunan öğretilerini birleştirmeyi şiar edinen ve ‘Yeni Aristoculuk’ felsefesini benimsemiş olan bir Osmanlı entelektüeli olan Yanyalı Esad Efendi’yi sarayın baş kütüphanecisi olarak tayin etmiştir. Kantemir’in de Türkçe hocası olan Esat Efendi, ‘Yeni Aristoculuk’ felsefesinin imparatorluğun entelektüel çevrelerine dahil olmasında önemli bir yere sahiptir.

III. Ahmed döneminde ‘Yeni Aristocu’ felsefeyle ilişkilendirilen başka ünlü isimler de mevcuttur. Kudüs Ortodoks Patriği Chrisanthos Notaras, saray hekimi Nuh b. Abdülmennan, Ömer el İzniki, tarihçi Naima, 1721’de Osmanlı Versay elçisi olarak hizmet eden Yirmisekiz Mehmed Çelebi ve Dimitri Kantemir’in hocası olarak da bilinen Alexander Mavrokordato bu felsefeyi benimseyen isimlerin başında gelmektedir. Aleksandr Mavrokordato Rum Aydınlanma okulu temsilcilerinin merkezi olan Padua’da tahsil görmüş ve İstanbul’un fikir hayatına ‘Yeni Aristoculuk’ (Neo Aristotelianism) eğilimini getirmiş bilim adamlarının başında gelmektedir (İnalçık, 1993: 413). Padua’dan önce Bologna üniversitesinde tıp ve fizik eğitimi almış Mavracordato’nun Patrikhane’de felsefe, tıp ve doğa bilimleri alanında dersler verdiği, bu derslerin takipçilerinden birinin Dimitri Kantemir olduğu da bilinmektedir.

Pratikten doğan teori modeli: Kantemir ve ‘Yeni Aristoculuk’

Patrikhane’de verilen felsefe ve doğa bilimleri derslerinin ‘Yeni Aristoculuk’ felsefesini şekillendirdiği düşünüldüğünde (Behar, 2018: 31), Kantemir’in edvârının entelektüel ve düşünsel arka planında yatan birikimin ve beslendiği kaynağın da burası olduğu tesbit edilebilir. Aynı şekilde Padua Okulu bahsinde adı geçen isimlerin ve kurumların Kantemir’in düşünsel dünyasının şekillenmesinde önemi olduğu anlaşılmaktadır. Padua okulu ‘Yeni Aristocu felsefenin kaynağı’ olarak tasvir edilirse, buradan yetişmiş olan hocalar vasıtasıyla ‘bilginin’ İstanbul Patrikhane Akademisi’ne aktığı da rahatlıkla söylenebilir. Bu doğrultuda Fener Rum Patrikhanesi’nin Kantemir’in entelektüel birikiminde önemli bir yeri olduğu açıktır. Bu okuldaki hocası Meletius aracılığı ile Jan Baptista Van Helmont’un⁹ bilimsel ilkeleri ile tanışmış olan Kantemir’in onun bilim anlayışını özetlediği bir risale¹⁰ bulunmaktadır. Risalesinde Antik Yunan bilgini Tales’e (M.Ö 624- 546) gönderme yapmış olması, Kantemir’in ‘bilginin kanıtlanabilirliğini önemsemesi’ bağlamında vurgulanmalıdır (Behar, 2018: 29). Ayrıca Aristocu felsefeyi benimseyen, 18. yüzyıl Osmanlı’sında doğa bilimleri, tıp ve hekimlik alanına zemin oluşturan çalışmaları bulunan ve yukarıda belirtildiği gibi Kantemir’in Türkçe hocası olan Yanyalı Es’ad Efendi de bu isimlerin başında gelmektedir (bkz. Osmanlı ve ‘Yeni Aristoculuk’ bahsi).

Kantemir’in Osmanlı-Türk Müziği teorisini ele aldığı ‘Kitabu’ilmi’l-musîkî ‘ala veçhî’l-hurûfat’ adlı kitabında ve özellikle ‘teşrihi’¹¹ makam¹² anlatısında, Patrikhane’deki fizik ve doğa bilimleri hocası Alexandr Mavrokordato’nın etkisi büyüktür. Nitekim Kantemir’in hocasından aldığı eğitimin müsbet ve akılcı bir zemine dayandığı edvârında yer alan bazı kavramlar üzerinden tesbit edilebilmektedir. Bir ‘bedeni’ parçalara bölerek tasvir ettiği ‘teşrih’i makam’ anlatısı, tıp bilimine ait metodolojinin müzik bilimine yansıtılması olarak ele alınmalıdır.

Behar’a göre makamları tasniften başlayarak bileşenlerine ayıran ve parçayı tanımladıktan sonra işlevlerine değinen Kantemir, müziği canlı bir organizma şeklinde ele almıştır. Hocasından öğrendiği teşrih işlemini, tıp terimleriyle makam ve terkiplerine uyarlamış ve insan anatomisinin

⁹ 1579-1644 modern–deneysel botanik ve kimyanın kurucusu.

¹⁰ Bahsi geçen risalenin başlığı : “Physices Universalis Doctrina At Cristianae Fidei Congruae Necessaria a Philosophia Wallachia” “Evrensel Fizik Doktrininin Hristiyan inancına uygunluğu”...

¹¹ Teşrih kavramı; gözlem, deneyim- tanım araçlarından en önemlisidir. Ayrıntıya inmek, bütünü parçalara ayırarak, sonuçlarını yorumlamak (şerh etmek) anlamına gelmektedir. Tıbbi terminolojide teşrih: Diseksiyon, Anatomizasyon, Otopsi anlamlarında kullanılmıştır.

¹² (Kitabu-l ilmi- musiki ‘ala vechil- hurufat, 24)

muhtelif unsurlarını edvarındaki teoriye zemin niteliğinde bir metafor olarak kullanmıştır” (Behar, 2018: 35). Bu özelliği ise edvârdan yapılan şu alıntı ile kanıtlanmaktadır:

“....Şimdi lazım gelen oldur ki teşrihi makam nedir ve her bir makam hangi perdede olur ve kaç karargah perde vardır ve bir makamın kaç karargahı vardır ve terkipler hangi makamlara mensuptur, Öyle ki teşrih-i ilm-i tıp şeklinde ibtidâ (önce) bedenın üzerinde olan deriyi teclid edip (yüzüp), bâdehu luhûmunu kemiklerinden ifraz eyleye (sonra etlerini kemiklerden ayıra), öyle ki derinin altında olan lahm (et) ve lahmın altında olan kemikler ve kemiğin etrafında olan sinirler ve damarlar cümle sâir azâ-yı beden (bedenın tüm uzuvları) sevâdü'l batından (gizliliğin/karnın) karanlığından izhârül'l-'ayna gelip (gözle görülür hale gelip) her bir âzânın ibtidası (başlangıcı) nereden ve nihayeti (sonu) nerede olur, beyan ola. İmdi, veçh-i meşruh üzre amel olunur ise kifayet edecek (yetecek) kadar kanunu tarif ve kaidei tefhim eyledik (anlattık), bâdehu sair (ondan sonra diğer) makamların teşrihine varalım...” (Behar, 2018: 35).

Kantemir'in yaşadığı, duyduğu, gördüğü ve icra ettiği müziği anlatabilmek üzere teorisini inşa etmek istemesi bu amprist yaklaşımlardan etkilendiğini işaret eder niteliktedir. Edvârında yer alan fihristler de bu yaklaşımın izlerini taşımaktadır (Behar, 2018: 28). Teoriyi ele alışındaki geleneksel anlayışı reddeden tutumu, pratiğe dayanan deneyimlenmiş ve tecrübe edilmiş bilgiyi arayışı onun düşünce biçimini şekillendirmiş olan ‘Yeni Aristocu’ felsefenin bir yansıması olarak yorumlanabilir. 18. yüzyılda Müslüman ve Rum - Ortodoks düşünsel dünyalarının entegre olduğu bir dönemde, Kantemir'in edvârındaki üslup ve tutumu, içinde bulunduğu dönemin felsefi ve bilimsel anlayışından etkilenmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Kantemir ile birlikte edvârlarda işlenen müzik teorisinin astrolojik ve kozmofilozofik niteliğini kaybederek daha çok müziğin pratik ihtiyacı haline geldiği görülmektedir (Levendoglu, 2004: 135). Seyire ve icraya yönelik tüm adımlarına rağmen eski geleneği de tam olarak bırakmayan Kantemir ‘Eskilere Göre Musiki’ bölümünde ‘sistemci okul’ geleneğini ve 12 makamı¹³ açıklamış, ancak kendi tanımlamalarına Rast’tan başlamıştır. Edvârında döneminin müziğiyle artık eskimiş müzik arasında kesin bir çizgi çizen Kantemir, ‘eski’ edvârlardaki anlatımın kendi yaşadığı dönemin pratiğine hiç uymadığını da belirtmeden geçmemiştir (Behar, 2015: 16).

Kantemir’de makam sınıflaması ve makam anlatısı

Kantemir makamları sistemci geleneği ve Osmanlı’nın batını sembolizm ve kozmolojik yaklaşımını örnek alarak ‘makam, şûbe, âvâze ve terkiib’ şeklinde sınıflamak yerine, ‘müfred’ ve ‘mürekkeb’ olarak ayırmıştır. Makamları melodik yapılanma ve tonal - uzamsal yayılma terimleriyle açıklamış ve aynı aileye bağlı makamları bir araya almıştır. Tonal-uzamsal alan dahilinde melodik hareketin yönünü ve bağlı makamların temel elemanlarıyla ilişkilerini vurgulamıştır ki; bu işlem için yukarıda bahsi geçen teşrih ile hüküm ve etba parametrelerini kullanmaktadır.

Perde ve melodik örgüler arasındaki ilişkiyi hüseyini taksimi külli külliyyatta vermiş, taksimin melodik dönüşümünü ve makamsal ilişkiler arasındaki teşrihi burada örnek olarak göstermiştir. Judetz göre “Kantemir’in hüseyini taksim’i, transformatif kavramın mükemmel bir prototipi olarak kabul edilebilecek karmaşıklığı ve perde ustalıkları nedeniyle başyapıt sayılacak bir kompozisyonudur” (Judetz, 2010: 13, Judetz, 2012: 127).

Kantemir Makamları ‘müfred’ ve ‘mürekkeb’ makamlar ile birlikte kendilerine has seyir karakterleri ve işlenişlerine göre bir sınıflandırmaya daha tabi tutmuştur ki, bu işlem tamamen makamın icradaki karakterine ve yaşayan müziğe yöneliktir.

¹³Sistemci gelenekte 12 makam: Uşşak, Neva, Buselik, Rast, Hüseyini, Hicazi, Rehavi, Zengule, Irak, Zirefkend, Büzürk. Osmanlı - Anadolu edvar geleneğinde 12 makam: Rast, Irak, Isfahan, Zirefkend, Büzürg, Zengüle, Rahevi, Hüseyini, Hicaz, Buselik, Neva, Uşşak.

- Çıkıcı dizi içine yerleşen alçak oktavlardaki tam perdeler (tamam perdeler) tarafından üretilen tam makamlar: Irak, Rast, Dügâh, Segâh, Çargâh, Nevâ, Hüseyini
- İnce sesli tam perde makamlar: Evç, Gerdaniye, Uzzal
- Kalın seslerden ince seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları: Kürdi, Saba, Bayati, Acem
- İnce seslerden kalın seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları: Şehnaz, Hisar, Uzzal, Bûselik, Zîrgüle
- Mürekkeb makamlar: Sünbûle, Mahûr, Pençgâh, Nikriz, Nişabûr
- Sureta / Transpoze Makamlar: Bestenigâr ve Zirefkend,
- İsmi olup da cismi olmayan makamlar: Rehavi

Ayrıca bu kategorilere uymayan 20 makamı da belirlemiştir: Isfahan, Bûzûrk, Hicaz, Geveşt, Selmek, Maye, Acem-Aşiran, Buselik-Aşiran, Hûzzam, Nihavend, Nühüft, Horasani Hüseyini, Huzi-Buselik, Rahatülervah, Ruyi Irak, Muhalif Irak, Sultani Irak, Arazbar, Babatahir.

Kantemir'in tamamen icraya yönelik sınıflandırması aşağıdaki söylemiyle de bir bütünlük oluşturmaktadır: "Musiki ile uğraşanların mükemmelliğe erişmiş olanları, musiki ilminin gücüyle, bütün makamlar ve perdeler arasındaki geçimsizliği ve soğukluğu bir anlaşma ve uyuma haline döndürebilirler, öyle ki perdeler altın bir zincirin halkaları gibi birbiri içine girip bağlanır ve bir nağme dairesi halinde bütün makamlar bir makam içinde bir araya gelerek ayrı ayrı makamlardan bir makam bütünü meydana getirirler" (Tura 2001, 1: 125-126).

Bir makamı ondan doğan diğer makamlar ve melodik örgü doğrultusunda değerlendiren Kantemir'in çıkıcı tam perde makamlarından Rast makamını ele alışı bir örnek olarak aşağıda verilmiştir:

"Rast makâmının perde dairesinin merkezi, Rast perdesidir. Ses vermeye kendi perdesinden başlar ve gerek kalından inceye, gerek inceden kalına doğru hareket ettiğinde, üç tam perdeye uğrayıp kendi perdesine varır ve orada kendini gösterir. ... Tam perdelerde gezinerek, kendi perdesinden Tîz Hüseyinî'ye dek çıkmaya ruhsatı vardır" (Tura, 2001: 48). Rast makamından doğan diğer makamlar ise Mahur, Pençgâh, Nikriz, Nihavend, Bûzûrk, Selmek, Sazkâr, Türkî Hicaz, Bayâtî Hisar, Rehâvî'dir. "Adı geçen terkipler, her ne kadar, ses vermeye (âgâze'ye) başka makamlardan başlasalar da, gelip Rast'da karar kıldıklarından, ona bağlı oldukları şüphe götürmez" (Tura 2001, 1: 49), (Tablo 1). (Tablo için bkz Doğrusöz, Tohumcu, Karadeniz, 2012: 69)

Tablo 1: Kantemir'e göre Rasttan Doğan Makamlar

Rast Makamına Bağlı Olanlar	Bileşik Makamlar	Mahûr, Pençgâh, Nikriz
	Kullanılan Terkipler	Nihavend, Bûzûrg, Selmek
	Kullanılmayan Terkipler	Sazkâr, Türkî Hicaz, Bayâtî Hisar
	İsmi olup cismi olmayan makamlar	Rehavî

Sonuç

Sonuç olarak; 13. yüzyıl başlarında kurulan ve 14. yüzyılda İbn Rüşd Aristoculuğu'nun merkezi sayılan Padua Okulu, Avrupa felsefe tarihini büyük ölçüde etkilemiş ve şekillendirmiştir. Siyasi ve sosyal çeşitli kanallar vasıtasıyla Osmanlı'nın 18. yüzyıl entelektüel evrenine dahil olan bu fikir hareketi, III. Ahmet döneminin tercüme devrimiyle hız kazanmış, Aristocu bilim yaklaşımı önce

saraya, daha sonra Osmanlı entelektüel çevrelerine girmiştir. İmparatorluğun siyasi konjonktüründeki değişimi Padua Ekolü Aristoculuğu'nun Patrikhane Akademisi'nde yer bulması sonucunu doğurmuştur. Akademideki bilim insanlarının 'Yeni Aristocu' felsefenin Osmanlı bilim dünyasına akışına öncülük ettiği bir gerçektir.

Bu noktadan hareketle 18. yüzyıl Osmanlı Türk Müziği teori geleneği Padua merkezli 'Yeni Aristocu' felsefenin dönüştürücü yönünden etkilenmiştir. Ekolün eğitimini alan ve Osmanlı Türk Müziği için "...uygulanması son derece bayağı ve özensiz, bilimi ise son derece ihmal edilmiş, inkâr edilmiş durumda" ifadesini kullanan Kantemir, Padua ve 'Yeni Aristocu' akımın da etkisiyle eski edvâr kitaplarındaki teori anlayışını reddetmiştir. Kağıt üzerindeki hesaplamalara ve kozmolojiye hapsolmuş bir teori yaklaşımı yerine, icra ve pratik odaklı yaklaşımını eserine konu etmiş, makamları gezegen ve burçların hareketleri yerine 'müfred' ve 'mürekkeb' sınıflandırmasına tabi tutmuş, ardından tamamen makamlarda kullanılan perdeler, melodik örgüleri ve birbiriyle ilişkili olma durumlarına yönelik bir sınıflandırma getirmiştir. Kendisinden sonra Nâyî Osman Dede, Hızır Ağa ve Nasır Dede gibi teorisyenlerin eserlerindeki makam kümelenmesi, ilişkilendirilmesi ve icraya yönelik unsurların konu alınmasında Kantemir'in ezber bozucu yöntemi ve sisteminin etkisi büyüktür. Bu sebeple Kantemir geleneğin dönüşümünde Nasır Dede'ye giden yolda bir dönüm noktasıdır ki; yöntemi her zaman gözlem ve teşrihtir.

Sonuç olarak, Aristocu felsefenin bilimsel izlerinin Osmanlı Türk Müziği'ne intikali ve Doğu-Batı kültürlerinin buluşmasında başat rol oynayan Dimitri Kantemir'in 'Yeni Aristocu' izler taşıyan edvâr kitabı, 18. yüzyıl Osmanlı Türk Müziği teori tarihine ve felsefesine ışık tutacak bir belge niteliği taşımaktadır. Kantemir'in çalışmaları yaşadığı dönemin felsefi ve bilimsel evreni hesaba katılarak düşünülmeli ve Osmanlı Türk Müziği teorisi geleneğinin 18. yüzyıl dönüşümündeki rolü bu doğrultuda değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Behar, C. (2015). *Osmanlı/ türk musikisinin kısa tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, C. (2018). *Kan dolaşımı, ameliyat ve musiki makamları*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Birand, K. (1958). *İlkçağ felsefe tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bolay, S. H. (2013). *Aristo ve Gazzali metafizikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doğrusöz, N. Karadeniz, Ş ve Tohumcu, A. (2012). "Arbededen ünsiyete türk müziğinde makamlararası uyum", *Porte Akademik*, 4: 66-80.
- Judetz, P. (2012). "makam sınıflandırmasının ilkeleri". *Porte Akademik Makam Studies*, çev: Duygu Taşdelen, 4: 121-137.
- Judetz, P. (2010). *Three Comparative Essays on Turkish Music*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- İnalcık, H. (1993). "Eastern western cultures in dimitrie cantemir's work". *The Middle east and The Balkans Under The Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Indiana Univrsity, 9 412-414.
- Küçük, H. B. (2013). "Natural philosophy and politics in the eighteenth century: esad of Ioannina and Greek Aristotelianism at the Ottoman Court". *Journal Of Ottoman Studies*, 41: 125-151.
- Levendoğlu, O. (2004). "XIII. Yüzyıldan bugüne uzanan makamlar ve değişim çizgileri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17. 131-138.

- Öztürk, O. M. (2014). “Makam, âvâze, şûbe ve terkeb: Osmanlı musiki nazariyatında Pisagorcu kürelerin uyumu/musikisi anlayışının temsili”. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2 (1): 1-49.
- Öztürk, O. M. Beşiroğlu, Ş. ve Bayraktalkatal, E. (2014). “Makamı anlamak: makam nazariye tarihinde başlıca modeller”. *Porte Akademik*, 10: 9-36.
- Sarıkavak, K. (2002). “Toledo, Bologna ve Padua okullarının düşünce tarihindeki yerleri”. *Erdem*.14 (40), 243-267.
- Tura, Y. (2001). *Kantemiroğlu Kitâbu ‘İlmi’l-Mûsiki alâ Vechi’l-Hurûfât, Mûsikiyi Harflerle Tesbit ve İcrâ İlminin Kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uslu, R. (2002). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e müzik teorisi eserleri”. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 12, 443-448.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). “Osmanlı tarihi, Karlofça anlaşmasından 18.yüzyıl sonuna kadar”. 1 ,(4). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yıldırım, Ş. (2012). “İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 14 (25), 93-114.